

amikor szemtől-szemben veletek elvárásomat megfogalmazom: „Törekedjünk tökéletességre” (6, 1) a megjelenésben, a magatartásban, a tisztesség és illem-tudásban, a lelkeszi családhoz és a gyülekezeti tagokhoz való viszonyulásunk-ban. A magatartás első számú bírálója, megítélője éppen a lelkeszné s ezt nem szabad elfelejtetni. Ő terít asztalt, ő vet ágyat stb. Mindent megtesz általában, hogy a legátus, mint vendég, igazán jól érezze, „otthon” érezze magát. Ezzel visszaélni nem illik, nem szabad. (Inyenc-különc-válogatós az étkezésben stb. Szentpáli egykori legátus esete.)

A lelkeszné véleménye nem kerül bele a jelentésbe se negatív, se pozitív vonatkozásaiban, mégis lehet, hogy inkább kell tartani attól vagy örvendeni annak.

SIMÉN DOMOKOS

ADALÉKOK A MAGYARSZENTBENEDEKI EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ (2 rész)

Így végződött a 18. század és így folytatódott tovább a 19. század is. A század elején tartott vizsgálatokból kitűnik az egyházközség anyagi helyzete, a belsőemberek javadalma²⁷, a következők szerint: Kőtemplom és torony, zsendelyesek, 2 harang, a kerítés vesszőből és tövishől van készítve. A temető közös a reformátusokkal. A papi „funduson” boronafából készített jó zsendelyes ház, szín, pajta, csűr, sertésól szalma fedéllel és egy kőkút. A mesteri telken sövényből font szalmás faház, csűr, pajta és sertésól szalmával fedve. „Mater ecclae, de most filiája nincsen”. Zselléri telke egy van az egyházközségnek, melyen három ház van, mind külön gazdával. Külső föld nem járt a zsellérházzal, de 2, illetve 4 forint fizetésén kívül ők dolgozták az egyházközség összes szőlőjét²⁸. A lelkesz és mester használatában van összesen 193 vékás szántó, 18 szekér szénát termő kaszáló és 70 veder bort termő szőlő. Régebb minden ökrös gazda 1-1 napot szántott, most kevés ökrös gazda van. Az egyházközségben három patrónus van: Jármí Miklós, Szentkirályi József²⁹ és a gondnokságot is viselt Csiki István. A lelkesznek hárman adnak évente 15 kalongya búzát, a két első 5 veder mustot. A lelkesz a 20 kepefizetőtől kap 2-2 kalongya búzát, kik szántóvetők, másoktól 2-2 véka búzát. A szőlősgazdák 2-2 veder mustot, az egész fizetők 4 véka csöves törökbúzát, az egyház erdejéből a lelkesznek 8 szekér fa jár. Esketésért „a falusiak nem igen szoktak fizetni”, keresztelésért 1 tyúkot, vagy 2 sustákat fizettek, a nyári tanításért egy napszám járt. Temetésért nem fizettek semmit.

A mesternek a patrónusok összesen 8 kalongya búzát és 4 veder mustot adtak. A közhér fizetők 1 kalongya búzát, a nem szántó-vetők 1 véka búzát, akinek szőlőse volt 1 veder mustot, mindnyájan 2 véka csős törökbúzát. A tanításért gyermekenként 1 veder mustot vagy közös megegyezés szerint dologgal (napszámmal) fizettek. A búcsúztatóval történt temetésért 3 máriást, másként semmit sem fizettek. Az egyházközség erdejéből járt 4 szekér fa. Ré-

gebb volt estéli harangozás, amiért minden hallgatótól egy kenyeret kapott, „a mostani Mester nem harangoz” és nem is adják a kenyeret. „A korcsmáltatás-
kor eladja az Eccla borát, jövedelme nem bizonyos”.

Ezek mellett az egyházközségnek kamatra kiadott tőkepénze van, aminek a kamatai sem folytak be, amiért a Consistorium 1823-ban egy bizottságot küldött ki. Úgy látszik, eredmény nélkül, mert 1835-ban a 986 forint tőkepénznek 475,70 forint kamata volt kint. Végső megoldásként 1856-ban a radnóti járáshíroságon az egyházközség pert indított a nagyobb adósságban lévő földbirtokosok ellen³⁰. Az egyházközség a maga borát kamatra adta ki, minden vederért két vedret kapott vissza. Valószínű, hogy a búzájukat is kamatra adták kölcsön a szegényeknek, de ebből nem volt nagy jövedelmük, mert pl. 1817-ben 32 véka búzatermése volt az egyházközségnek³¹. Kellene legyen az egyházközségnek erdője is, mert 1814-ben Kömives Tamás a fogadott erdőpásztora, ki „hibába esvén”, arra ítéltetett, hogy vagy 12 forintot fizet kártérítésként, vagy 12 botütést kell elszervednie. Az elsőt választotta.

1818-ban újra meghatározzák a belső emberi fizetést, mely szerint minden olyan gazda, kinek 12 kalongya húzája terem, egész hért fizet kalongyában, a többi vékával³². Mivel a helyben lévő református egyházközség híveinek „olcsóbb volt az egyházfenntartásuk”, a bérfizetés körül zavarok keletkeztek az unitáriusok között, mert a régi „unitárius hért, a helyi reformátusok hérére kívánják leszállítani” 1834-1835-ben³³. A régi hért, mely a papnak két véka búza, 4 véka csős törökbúza, 2 veder must (bor), a mesternek ennek fele, a helyi református pap jövedelmére kívánják leszállítani, vagyis a papnak 2 véka búza minden közhallgatótól, és e mellé „a helyi szokás szerinti stoláré” lenne a jövedelme. Az esperes nem tud dönteni ebben az élire állított helyzetben, a Consistoriumra bízva a döntést, mely az egyházközség híveinek a megtartása érdekében úgy dönt 1836-ban, hogy a hívek „követelését” a belső emberi fizetést illetően a hívek kívánsága szerint elfogadja, de kárpótlásként a kint levő kamatok egy részét a belsőemberek fizetésének pótlására ítéli. A fizetési egyenlőség megtörtént, de a lélekszám aránya a reformátusok részére billent. A szentbenedeki belsőemberei fizetés megrövidült azzal, hogy az Ó-Aszszonynépén lévő önnállósult, majd megszűnt egyházközség anyagi javai jegyzőkönyv szerint a „szentbenedeki belső embereket illeti ezután”, nyoma nem maradt annak, hogy azt meg is kapták volna annak megszűnte után.

A mester vagy a tanító kötelessége egységesen volt meghatározva, de különös eltérések adódtak feladatuk teljesítésében. Szentbenedeken különös kötelessége volt a tanítónak „a körlevelek Tordáig való hordozása”. Ha meg gondoljuk, hogy a távolság 45-50 km, terhes feladatnak tarthatjuk a benedeki tanító körlevél-hordozását. Mivel a harangozás is az ő kötelessége volt, a harangokhoz szolgáló kulcs is nála állt. A küllői körben a 19. század elején egy ősi szokás volt gyakorlatban, az, hogy a temetések alkalmával a „keserve-
sek” bánatuk kifejezésére a templom harangjait annyiszor húzták meg, ahány-
szor akarták³⁴. 1812-ben úgy rendelkezett az esperesi vizsgálószerk Benedeken, hogy „ez abuzus elkerülése végett” a tanítónak, Jobbágy József gondnoknak és Solymosi Miklós egyházfinak meghagyta azt, hogy „napi há-

rom harangozásnál, reggel délbe és este, ne legyen több”. Temetéskor 2 harangozás legyen, „a gyűlés és a kíséző”.

Ebben a zavaros időben nem meglepő, hogy 1815-ben 26 hátrálékost tart nyilván a számadás, 3 évig lelkész nélkül maradtak és rövid időn belül 14 lelkész váltotta egymást. Az esperes magyarázata 1820-ban ez: „Az egyháztalások s a szántók annyira megfogyatkoztak, hogy lehetetlen megélni” belőle, s a hívek ígérete a mezei munkák segítségére, csak ígéret maradt³⁵.

A szentbenedeki egyházközség megsemmisülésének a legsúlyosabb oka a gyermekek nevelésének a hiánya volt. Bordi József tanító tevékenységén kívül évek óta nem volt tanítás az iskolában. Indoklás a mulasztásban mindig kézügyben volt: 2-3 szülő nem fűtheti a tantermet (1807), Útő Márton a szülők kérésére sem fogadta a maga házába a megromlott iskola épülete helyett a tanulni vágyó gyermekeket (a Csiki és a Szentkirályi gyermekeket „mindenki meglegedésére” jól tanította. Bordi József idejében volt idő mikor minden beszervezhető gyermek iskolába járt és még „idegenek” is látogatták az iskoláját. Pl. 1824-ben 6 fiú és 6 leány járt az unitáriusok közül a „keze alá”. Az örökös gond a Classis, az iskolaterem örökös romlott állapota. Az iskola kerülésének a főbb indokai voltak: „szép ősz volt és a marhákkal kellett járjanak a gyermekek”, „a ruhátlanság”, „a gyermekek egy része szolgálathal találtattott”³⁶, „a szülők közömbössége”, „a nyári robot”³⁷, a „szegénység terhe miatt a nyomorgó atyák gyermekeiket hol erre, hol arra használják fel”³⁸. Mentség volt bőven, de nyilvántartott növendék is volt bőven: 1809-ben 17, 1814-ben 11, 1835-ben 13, 1846-ban 15, 1852 és 1856 közt évente átlag 15 iskoláskorú gyermek volt nyilvántartva³⁹. A gyermekekből ifjak lettek, de a velük való foglalkozás is hasonló az előbbiekhöz. Az ifjak hol a „katona fogdosás miá”, hol „az idegenben való szolgálat miá”, „nem járhattak fel a nyári tanításra”. Az 1854-es vizsgálat szomorúan állapítja meg, hogy „az Ifjak a Confirmationora szükséges vallásos oktatásra nem akarnak megjelenni, ezennel azért megújítatják, hogy minden Innep hetiben a még Úri vatsorával nem élt Ifjak naponként a Paphoz Vallásos Oktatás végett fel járjanak” szorgalmatosan⁴⁰.

Egy adminisztratív tisztázatlan eset miatt nagy lett a felháborodás. Sebe János benedeki lelkész, ki 1818-1826 közt itt szolgált, eltávozta után az új lelkész az Anyakönyvekből az 1816-1826 évi feljegyzések lapjait kitépve találta. A gyanú az volt, hogy Sebe a törvényekkel ellenkező esketést is végzett⁴¹. A jegyzőkönyveléssel a „kihágás” befejeződött.

Az egyházközségi épületek állapota mindenkor az egyházközség tükörképe is. Ez érvényes Benedekre is. 1808-1809-ben az egyházi épületek minősítése: „tűrhetőek”. 1813-ban minden épületen kisebb javítás vált szükségessé. A későbbi időben „szinte lakhatatlanná váltak” az épületek. A 19. századi romlásokba a hívek is besegítettek. Az 1812-es feljegyzés szerint a hívek a templom kőpilléreit megbontották, kőport súroltak belőle⁴². 1822-ben a templomot kimeszelték⁴³, de a tornyon nagyjavítást kellett végezzenek⁴⁴. 1829-ben a templomon zsindelyeztek⁴⁵. 1829-ben a templomot újrafedték, új istállót, sertésólt, kutat és portikust készítettek 3 hét alatt, míg a mesterek sorkosztzon éltek. A következő évre az új szín és lábasól is elkészült⁴⁶. 1841-ben a templom és a torony kötéseinek javítását nem vállalták, mert kevesen vannak, de az es-

peresi vizsgálószek meghagyta „akár milyen kevesen is legyenek, de rea szorittassanak” a javításra. 1857-1858-ban, Bordi Áron gondnoksága idején nekifogtak, a templom nagyjavításának. 17 600 zszindelyt, 80 véka meszet használtak fel erre. A két év bevétele 1 459,69 forint, a kiadás a javításra 1 460 forint volt. 1862-re minden épülete az egyházközségnek jó állapotban van⁴⁷. Ennek a javításnak a története a következő: Nem a helyi alkalmi mesterekkel mérették fel az épület állapotát, hanem Nagyenyedről hozattak ki egy ácsपाल-
lért, hogy a torony fedelén és tornácán a szükséges javításokat mérje fel⁴⁸, napi díjába 6, a fuvarába 4 forintot fizettek. Az 1847. évi esperesi vizsgálat a javítások lehetőségét összegezte: a javításra „országos gyűjtést” rendeztek, melynek tiszta bevétele 170 forint, az erdőből eladtak 84 szál fát az „erdő aljával edgyütt” 159 forintért; az egyházközségnek közel 1 000 forint kamatra kiadott pénze van, az behajtandó per útján is⁴⁹. Az ez évi templomjavítást sürgette az, hogy ez évben a küküllői körben püspöki vizsgálat volt, mely Dombónál szakadt félbe. Az 1847-es javítás a későbbi 1848-1849-es szabadságharc miatt későbbi évekre toldott ki. 1852-ben az esperes megsürgeti a javítást, 1855-re a gazdasági helyzet és a templom állapota annyira megromlott, hogy „most már hozzá sem lehet fogni, mig minden tőke és kamat össze nem gyűl”⁵⁰. Az 1857-1858 évi szűkszávú feljegyzés szerint „Isten segedelméből” a hosszan tartó javítás elkészült⁵¹. 1858-ban lelkészváltás volt, Molnos Istvánt Szegedi István váltotta fel. Az előbbi a templom javító lelkész, az utóbbira a végső befejezés hárult. A tanító Kereki György, a számadó gondnok az előbbi tanítónak, Bordi Józsefnek a fia, Áron. Érdemes nevüket megörökíteni.

Mire a templomjavítás befejeződött, a helyső emberi épületek teljesen megromlottak. Jellemző erre a helyzetre a szülők kifogása: a a gyermekeiket azért nem küldhetik az iskolába, mert „a tanító lakása veszélyesen rossz állapotban van”⁵². A századfordulón nem kaptak maguknak lelkészt három évig, senki sem vállalta Szentbenedeket. 1901-ben Biró Pál vállalta a benedeki lelkészséget, aki megírta az egyházközség Monográfiáját, melyben ezt írta: „1702-től 1903-ig semmi különös nincs” az egyházközség történetében. Valóban annál egyéb nem történt, mint az, hogy az egységes magyar unitárius gyülekezet megoszlott, két magyar lelkésze lett Benedeknek, az egyházért is érző patronusok kihaltak, a kishemesek leszegényedtek helyi iparosnak, a tanítás hiányában nem volt „utánpótlás” és öntudat, a hívek az istenhátamegetti sárvilághól nyíltabb vidékre költöztek, elrománosodtak, a nehéz, egyházi terhek elmentéteket szültek, egyszóval: megásták a maguk sírját (unitáriust és reformátust közösen), történelmükkel megfaragták a maguk fejfáját, melyre rá van írva: VOLTUNK.

Biró Pál lelkészre nehéz idők jártak, súlyos feladat várt rá. Egy hatalmas földrengés annyira megrongálta a templomot, hogy a beléje való járás életveszélyes lett és hatóságilag betiltották emiatt a templom használatát. Ráadásul a lelkészi lakás és a tanítói lakás lakhatatlanná vált. Még egy utolsó nekifeszüléssel és országos összefogással 1903-ban megjavították a templomot, és a tornyot, „alkalmassá tették”. A régebbi megrepedt harangot 1904-ben újröntetik, a kornak megfelelőbb új lelkészi lakást építettek. Biró Pál 21 évi itteni lelkész-

sége alatt önfeláldozó, nehéz lelkészi munkát végzett: késleltette a szomorú véget.

Szentbenedek utolsó rendes lelkésze Kovács István volt. Ismertem én is. Erő volt benne, de ez az erő hiányzott az egyházközségből. Nem tudta megállítani az egyházközség haldoklását. Valójában az ő halála az önálló egyházközség halálát is jelentette.

Egyházunk a szomszédos bethlenszentmiklósi lelkészre, Halmágyi Pálra bízta a szórványnak is kicsiny gyülekezetet, aki fáradhatatlanul, sokszor elfáradtan pásztorolta a benedekieket. Egyházunk ideiglenes megoldásként 1-1 évre segédlelkészeket küldött ki Benedekre „virrasztóba”, míg végül Benedek annyira elnéptelenedett, hogy az újabb szentmiklósi lelkészre bízta az árva épületeket, a pár unitáriust, hogy „tartsa szemmel őket”.

Szentbenedeki lelkészek és tanítók⁵³:

Lelkészek

1595	Uzoni Ferenc
1617	Szentmiklósi Máté esperes
1635	Hégeni Torockai Gergely
1638	Szentmihályfalvi István
1671	Hermány P. Tamás
1678-1679	Ajtai Mihály
1701-1711	Muzsnai Márton
1711	Szentpáli János
1720	Ajtai Mihály
1740-1747	Fodor Ferenc
1747-1753	Torockói Rác János
1753-1765	Ernyei G. István
1776-1789	Nagyajtai Nagy Elek
1789-1798	Sepsikőrispataki Kis György
1799	László Pál
1799-1803	Bölöni Kisgyörgy András
1803-1818	Árkosi Barabás Mózes
1818-1826	Sebe János esperes
1826-1833	Árkosi Nagy József
1834-1835	Árkosi Bihari Sámuel
1835-1842	Bartók Sámuel
1842-1847	Sipos Gyergely
1847-1852	Máté Sándor
1852-1858	Molnos István
1858-1867	Szegedi István
1867-1888	Molnár Miklós
1888-1891	Gvidó Béla
1892-1898	Péter Sándor
1898-1901	beszolgált Nagy Béla Bethlenszentmiklósról
1901-1922	Biró Pál
1922-1948	Kovács István
1949-1951	beszolgált Halmágyi Pál

Gyakorló segédlelkészek

Sándor Bálint 1950-1951

László Andor 1952-1953

Kecskés Lajos 4 hónapig

(Albert Lőrinc)

Tanítók

1787 Udvarhelyi Péter

1791- Útő (uram)

1794-1807 Szabó István

1807 Útő Márton

1816-1850 Bordi József

1850-1862 Kereki György

1862-1866 Fodor Sándor

1866 Incze Dániel

Jegyzetek

(rövidítések értelmezését lásd. az I. rész Jegyzeteiben)

²⁷ Ppjkv. Szentbenedek fejezeténél

²⁸ 1801-ben termett 49, 1806-ban 52, 1807-ben 31 veder bor (310 liter).

A zsellérek nevei: Solymosi Pál, Vincze Pál 2 forint taxások (unitáriusok) és Fejér József 4 forintos taxás.

²⁹ Jármí Miklós nevével Simon Judittal és leányukkal, özv. Szentkirályi Józsefné, Jármí Annával készítették a désfalvi unitárius templomba az orgonát 1840-ben, Szabó Jánossal. A szószékkoronát ugyan 1840-ben désfalván özv. Szentiványi Györgyné, Jármí Judit és özv. Szentkirályi Józsefné, Jármí Anna készítették. (Simon Mihály leánya Judit, a férje Jármí Miklós, a fia Mihály, neje Gálfalvi Erzsébet, a fiuk Miklós, kinek neje Varro Judit (1759-1837), gyermekei ?Judit, Szent-Iványi Györgyné és Anna, Szentkirályi Józsefné). A Mihály testvére János, főbíró kinek kisebbik leánya Kata, bágyoni Varro Mozes neje (1753-1776), Benedeken. A Jármí Mihály és a Gálfalvi Erzsébet háza 1977-ben Ádámos legrégebb világi épülete volt, melynek a mestergerendáján nevük mellett AN. 1756-os évszám volt bevésve.

³⁰ Jkv. II/6. 377.

³¹ 1817-ben a búza vékája 7 forint volt, mint az egyházközség egy egész évi perselypénze.

³² Jkv. II/3. 438.

³³ Jkv. II/5. dec. 3.

³⁴ Bethlenszentmiklóson is.

³⁵ Jkv. II/3. 529.

³⁶ Jkv. II/3. 370. 1816.

³⁷ Jkv. II/3. 427. 1819.

³⁸ Jkv. II/3. 651. 1823.

³⁹ Az iskolában nyilvántartott növendékek létszáma meghaladta az egyházközség híveinek a nyilvántartott számát.

⁴⁰ Jkv. II/6. 292.

⁴¹ Jkv. II/4. 27.

⁴² Jkv. II/3. 211.

⁴³ Jkv. II/3. 582.

⁴⁴ Jkv. II/3. 615.

⁴⁵ Jkv. II/4. 126

⁴⁶ U.o.

⁴⁷ Jkv. II/6. 499.

⁴⁸ Jkv. II/5. 355. Tehát a toronynak a kornak megfelelő stílusban készített körtornáca volt még. Később „alacsonyították” le. Hasonló az Ádamosihoz, a Bethlenszentmiklósihoz stb.

⁴⁹ Jkv. II/6. 55 és II/6. 160.

⁵⁰ Jkv. II/6. 332.

⁵¹ Jkv. II/6. 424.

⁵² Jkv. II/6. 499.

⁵³ Birtokomban lévő saját kimutatásom.

EMŐDI ANDRÁS

A MAGYARSZENTBENEDEKI UNITÁRIUS TEMPLOM ÉS FESTETT MENNYEZETE

Magyarszentbenedek (Szentbenedek, Marosszentbenedek, Sîntbenedic) a volt Alsó-Fehér vármegyében, ma Fehér megyében elhelyezkedő, fogyó népességű falu Marosújvártól 20 km-re délkeleti irányban a szárazvámí völgy egyik déli mellékvölgyében. Unitárius közössége mindössze 18 főt számlál. Az 1766. évi lélekösszeírás 78¹, az 1857., 1900., 1910., évi összeírások² 88, 76, illetve 98 unitáriust jeleznek. Az 1920-as években közel 120 fő unitárius élt a helységben.

A falut először 1332-ben említi a pápai tizedösszeírás S. Benedictus néven³, papja ekkor 20 dénár tizedet fizet. Az ismertetendő unitárius templom valószínűleg az 1332-ben említett középkori egyház helyén áll. A templomot a XVI. század elején későgótikus stílusban építették át⁴, ám későbbi századok átalakításai a valószínűleg mérműves ablakokat, ajtókereteket, ill. a templombelső hálóboltozatát teljesen eltüntették. A szentély bevakolt papi ülőfülkéje és a támpilléres, terméskőből épült templomépület szerkezete egyértelműleg mutatják a középkor eredetét. Egy alapos falkutatás tisztázhatná az építési korzakokat.

A templom eredetileg torony nélkül épült, a jelenlegi torony valószínűleg XVIII. századi toldás. A toronysüveg központi tartógerendája őrzi a fedélszerkezet készítőjének a nevét:

M. V. ÁCS BÉLA JÁNOS CSINÁLTA 1746

A ma is meglévő kisebbik - 80 fontos - harang felirata:

JUS SUMPTIBUS SPECTABILIS DNI. STEPHANI DETSEI.

SOLI DEO GLORIA AO. 1740 S. A.,